

**СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ****SOCIAL CONDITIONALITY OF CRIMINAL LIABILITY
FOR FINANCING TERRORISM IN UKRAINE****Некоз А.П., аспірант
відділу аспірантури і докторантури***Національна академія Служби безпеки України***Кумейко А.В., к.ю.н.,
докторант відділу аспірантури і докторантури***Національна академія Служби безпеки України*

У статті здійснено аналіз науково-теоретичних положень, що стосуються соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні.

У дослідженні піддано аналізу соціальну обумовленість кримінально-правової заборони, а також визначення соціальної цінності суспільних відносин, економічні фактори та їх ефективність щодо правової охорони. До соціальної обумовленості відносять соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну небезпечність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. До таких факторів науковці відносять: суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації.

У ході дослідження встановлено, що предмет наукових досліджень, які спрямовані на вивчення соціальної обумовленості права, становлять соціальні чинники неправового характеру, які певною мірою впливають на формування і розвиток права. У механізмі соціальної обумовленості права дослідники виділяють три стадії: 1) виникнення потреби в юридичному регулюванні відповідних відносин; 2) відбиття у правовій, моральній, політичній свідомості потреб та інтересів, формування громадської думки; 3) діяльність держави в особі її компетентних органів з прийняття правових норм.

З метою встановлення ознак соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні у роботі визначено основні фактори, сукупність яких є необхідною і достатньою для пояснення, закріплення та існування кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні. З урахуванням проведеного аналізу поглядів провідних науковців щодо соціальної обумовленості кримінально-правових норм зроблено висновки, що соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні базується на системі нормативних та кримінологічних чинників.

Ключові слова: соціальна обумовленість, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення, профілактика кримінальних правопорушень, фінансування тероризму, правозастосовна практика.

The article analyzes scientific and theoretical issues related to the social conditionality of criminal liability for terrorist financing in Ukraine.

The study analyzes the social conditionality of the criminal law prohibition, as well as the determination of the social value of social relations, economic factors and their effectiveness in terms of legal protection. Social conditionality includes social and socio-psychological factors that express the social danger and political expediency of establishing criminal liability for a particular act. Scientists include these factors: the social danger of the act, its relative prevalence, the proportionality of the positive and negative consequences of criminalization, and the criminal-political adequacy of criminalization.

The study found that the subject of scientific research aimed at studying the social conditionality of law is social factors of a non-legal nature, which to a certain extent influence the formation and development of law. In the mechanism of social conditionality of law, researchers distinguish three stages: 1) the emergence of the need for legal regulation of relevant relations; 2) reflection in the legal, moral, political consciousness of needs and interests, the formation of public opinion; 3) the activity of the state represented by its competent bodies in adopting legal norms.

In order to establish the signs of social conditioning of criminal liability for financing terrorism in Ukraine, the work identifies the main factors, the totality of which is necessary and sufficient to explain, consolidate and exist criminal liability for financing terrorism in Ukraine. Taking into account the analysis of the views of leading scientists on the social conditioning of criminal law norms, the conclusions are drawn that the social conditioning of criminal liability for financing terrorism in Ukraine is based on a system of normative and criminological factors.

Key words: social conditioning, criminal liability, criminal offenses, prevention of criminal offenses, financing of terrorism, law enforcement practice.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли захист прав і свобод людини та громадянина є особливо актуальним, перед кримінально-правовою наукою і правозастосовною практикою постають численні проблеми. Серед найгостріших викликів сьогодення слід назвати й теоретичне обґрунтування та глибоке наукове опрацювання законодавчих положень, у тому числі і тих, що містяться у Кримінальному кодексі України [25, с. 7].

Обираючи об'єкти кримінально-правової охорони і встановлюючи кримінально-правові заборони, законодавець повинен враховувати, перш за все, соціальну обумовленість правового припису, цінність окремих суспільних відносин, їх роль та значення для всієї системи зазначених відносин [11, с. 171]. Ефективність норми кримінального права визначається, з одного боку, її соціальною обумовленістю, з іншого ж боку, необхідно враховувати правильність конструювання складу злочину, яка є важливою умовою практичної реалізації принци-

пів кримінального права, зокрема принципу законності [13, с. 71].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом, питання які стосуються суспільно небезпечних діянь, що пов'язані з соціальною обумовленістю кримінальних правопорушень, у тому числі за фінансування терористичної діяльності були присвячені роботи А. А. Вознюка [4, 5, 6], Ю. В. Луценка [15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23], Н. К. Макаренко [24], О. Б. Полторацького [26], А. В. Тарасюка [30, 31], С. О. Харитонова [33] та інших науковців. Водночас, не дивлячись на значний науковий інтерес, питання, що стосуються соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні залишаються актуальними й дотепер.

Метою статті є дослідження соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідження питань, які стосуються соціальної обумовленості є одним із завдань соціологічних досліджень у праві. Тут сходяться право і соціологія, оскільки мова йде про те, як виникають конкретні правові інститути і норми на підставі та з урахуванням соціальних явищ. Проблема соціальної обумовленості правових норм полягає в тому, якою мірою вони відображають вимоги життя, чи відповідають правильному стану речей, чи сприяють подальшому розвитку фактичних суспільних відносин, чи закріплюють саме ті відносини, що мають бути закріплені в законах [25, с. 135].

На думку М. Й. Коржанського, «соціальна обумовленість» кримінально-правової заборони визначається соціальною цінністю суспільних відносин, економічними факторами та ефективністю правової охорони [11, с. 171]. М. І. Хавронюк «соціально обумовленість» називає єдиною підставою криміналізації діянь [9, с. 55]. Водночас, суспільна небезпечність діяння є головною, але не єдиною підставою криміналізації суспільних відносин.

В. О. Навроцький, до соціальної обумовленості відносить соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну небезпечність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння. До них науковець відносить: суспільну небезпечність діяння, його відносно поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації [2, с. 14]. Водночас В. А. Робак зазначає, що завдання визначення соціальної обумовленості криміналізації злочинів зводиться до наступного: інформує населення про суспільну небезпечність діяння, що визнані злочинами; створює образ (стереотип) злочинця, що має значення при проведенні профілактичних заходів; створює юридичні основи для застосування заходів державного примусу (санкцій) для злочинців [27, с. 313–314].

Як слушно звертає увагу В. Д. Воднік, під соціальною обумовленістю права розуміють відповідність, адекватність права суспільним відносинам, що регулюються, його здатність відображати об'єктивні потреби суспільного життя. Предмет досліджень, що спрямовані на вивчення соціальної обумовленості права, становлять соціальні чинники неправового характеру, які певною мірою впливають на формування і розвиток права. У механізмі соціальної обумовленості права дослідниця виділяє три стадії:

- виникнення потреби в юридичному регулюванні відповідних відносин;
 - відбиття у правовій, моральній, політичній свідомості потреб та інтересів, формування громадської думки;
 - діяльність держави в особі її компетентних органів з прийняття правових норм – правотворчість [29, с. 208, 209].
- Як бачимо, правотворчість має передувати спочатку виникнення потреби в регулюванні, а потім – закріплення цієї потреби в правовій, моральній, політичній свідомості, на підставі чого формується громадська думка [25, с. 136].

З огляду на вищенаведені завдання та з метою встановлення ознак соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні визначимо основні фактори, сукупність яких є необхідною і достатньою для пояснення закріплення та існування такого інституту в кримінальному законодавстві України. З урахуванням проведеного аналізу поглядів провідних науковців щодо соціальної обумовленості кримінально-правових норм, можна зробити висновок, що соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні базується на системі нормативних та кримінологічних чинників. Тобто, передусім важливе значення має актуальна нормативна складова, що регулює відносини у протидії терористичній діяльності на рівні, достатньому для забезпечення максимальної безпеки функціонування суспільних відносин. У разі відсутності кримінальної відповідальності за правопорушення

у сфері протидії тероризму чинне законодавство України не зможе повною мірою забезпечувати громадянину гарантії захисту його прав та свобод. Вважаємо, що це є однією з підстав для законодавця розширити коло засобів у протидії кримінальним правопорушенням у сфері протидії фінансуванню тероризму в Україні, а саме шляхом формування інституту кримінально-правової протидії зазначеній діяльності та криміналізації суспільно небезпечних діянь, що посягають на безпечне функціонування державних інституцій. Нормативні кримінологічні чинники дозволяють зробити висновки, що основною причиною формування інституту кримінально-правової протидії фінансуванню тероризму в Україні є необхідність установа кримінальної відповідальності за найбільш суспільно небезпечні види кримінальних правопорушень. Поряд з цим залишається необхідність збереження кримінальної відповідальності за фінансування тероризму в Україні у зв'язку з великою суспільною небезпечністю, на ступінь якої впливає, насамперед, соціальна цінність цих суспільних відносин.

Характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння обумовлюються також і формою вини. Коректне вирішення питань, пов'язаних із формою вини вчинюваного правопорушення, має важливе значення характеристики суб'єктивної сторони злочину як критерію, що визначає суспільну небезпечність діяння та її ступінь [7].

У науковій літературі питання тероризму піднімається в різних аспектах. На основі вивчення наукової літератури вітчизняних та зарубіжних вчених можна визначити наступні підходи до сутності тероризму:

- загальнонебезпечна дія або погроза. Даного підходу дотримується В. П. Смельянов [8], який «характеризує тероризм як загальнонебезпечні дії або погроза ними, що вчиняються публічно, посягають на суспільну безпеку і спрямовані на створення в соціальній сфері обстановки страху, непокою, пригніченості з метою прямого або непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення чи відмови від нього в інтересах винних» [8]. Р. А. Каложний вказує, що «тероризм є кримінально каранним діянням, але для його попередження та виявлення ознак підготовки терористичних актів застосовується весь наявний у держави арсенал сил та засобів, у тому числі й адміністративних» [10, с. 40].

- суспільно небезпечна діяльність. В. Н. Кубальський вважає, що тероризм це «явище, яке охоплює собою ідеологію, організаційну структуру і суспільно небезпечну діяльність, що полягає у вчиненні чи погрозі вчинення терористичних злочинів, спрямованих на залякування населення і вчинених із метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями» [12, с. 12].

- соціальне явище. П. Д. Біленчук, В. В. Кравчук, В. О. Кравчук, В. М. Кулік визначають тероризм, як «соціальне явище, яке виникає і загострюється на ґрунті соціальної, правової, політичної та економічної нестабільності в державі з метою досягнення певних змін (виконання поставлених вимог) на користь злочинців, шляхом застосування чи погрози застосування насильства, яке проявляється в застосуванні зброї, вчиненні вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій певною особою чи організованою групою осіб» [1, с. 53–54]. В. А. Ліпкан, Д. І. Никифорчук, М. М. Руденко розглядають тероризм як соціальне явище в двох розуміннях: «Тероризм в широкому розумінні як негативне соціально-правове явище, яке обумовлено соціально-політичним та економічними чинниками з багатьма його характеристиками.

Тероризм у вузькому розумінні – це негативне соціальне явище, зумовлене соціальними, політичними та економічними факторами із застосуванням насильства або погрози його застосування чи інших соціально небезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування

і примушування досягти певних соціальних змін у власних цілях» [14, с. 121–122]. Вивчення генезису тероризму в праці І. Р. Серкевич дало можливість зробити наступний висновок щодо його сутності: «Тероризм – це багатоаспектне, складне, суперечливе і неоднозначне явище, що значно ускладнює процес чіткого та об'єктивного формування його поняття, яке б розкрило сутність основи, цього феномену» [28, с. 333].

Оцінюючи наведений матеріал з позиції нашого наукового дослідження, необхідно відмітити, що він стосується соціальної обумовленості виникнення нових норм, а от соціальну обумовленість чинних норм за його допомогою ми аналізувати не будемо. Поширюючи ці положення саме на кримінально-правові норми, можемо констатувати, що наведені позиції можна використати для з'ясування соціальної обумовленості криміналізації певних діянь або виникнення потреби у нових регулятивних, заохочувальних кримінально-правових нормах чи нормах-дефініціях [25, с. 136].

Поряд з іншими соціально спрямованими засобами боротьби з явищами або процесами, що набувають значної суспільної небезпечності, не останню роль відіграє й криміналізація, тобто визначення певних діянь людської активності в нормативно-правовому акті як злочинних. Практика розвитку кримінального законодавства знає багато випадків, коли раніше не карані у кримінальному порядку діяння потім визнавалися законодавцем злочином. Причинами таких змін кримінологи спрощено називають: а) підвищення суспільної небезпеки певних діянь; б) необхідність усунення прогалин законодавства; в) появу нових суспільних відносин, що потребують охорони за допомогою норм кримінального права.

Потрібно також розуміти, що кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності. Саме тому визнання законодавцем певних діянь злочинними та караними, тобто криміналізація, має бути особливо виваженим рішенням. Воно обґрунтовується наявністю нагальних потреб суспільства в кримінально-правовій забороні й більшою чи меншою мірою адекватно відображає ці потреби у кримінально-правовій нормі. Межі втручання кримінального закону визначаються необхідністю охорони від злочинних посягань найбільш важливих особистих, суспільних та державних інтересів. Водночас при цьому не можна допускати утисків прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Також важливо, щоб кримінально-правове втручання держави та її органів з охорони порядку не перешкоджало розвитку економічних, соціальних, культурних або інших суспільних відносин [3, с. 332].

При цьому необхідно враховувати, що заборона має бути достатньою в частині підтвердження здатності кримінального права і системи кримінальної юстиції протидіяти певному типу суспільно небезпечної поведінки, а інструментальна здатність альтернативних засобів протидіяти такій поведінці є або більш витратною, або взагалі неіснуючою [13, с. 70].

Окремі науковці виділяють такі стадії процесу адекватизації: 1) визначення інструментальної здатності кримінального права і системи кримінальної юстиції протидіяти спричиненню шкоди заборорою визначеного типу поведінки; 2) перевірка інструментальної здатності альтернативних засобів попереджувати шкоду; 3) оцінка соціальної витратності кримінально-правових і альтернативних засобів. Не вдаючись до докладного аналізу наведеної вище позиції, все ж зауважимо, що наведеною науковою позицією враховано статичну й ідеальну модель процесу адекватизації кримінально-правової заборони, оскільки,

як свідчить досвід, законодавець вдається до оцінки необхідності кримінально-правової заборони того або іншого типу поведінки лише в тому разі, коли вона вже продемонструвала свою суспільну небезпечність в умовах неефективності існуючих засобів протидіяти їй [13, с. 72].

Наведене досить точно характеризує певні законодавчі та наукові зусилля у сфері протидії такому суспільно небезпечному явищу, як тероризм у різних його формах та проявах, що останніми десятиліттями набуває стрімкого поширення у світі.

Щороку тисячі людей стають жертвами актів тероризму. Акти, методи та практика тероризму у всіх його проявах є діяльністю, яка спрямована на знищення прав людини, основних свобод та демократії, створює загрозу територіальній цілісності та безпеці держав та дестабілізує законні уряди. Тому міжнародному співтовариству слід вживати необхідних заходів щодо зміцнення співробітництва у справі запобігання тероризму та боротьби з ним.

Керуючись цілями та принципами Статуту ООН підтверджує свою роль у питаннях, що стосуються міжнародного миру і безпеки та рішуче засуджує тероризм у всіх його формах та проявах, ким би, де б і з якою метою він не здійснювався, оскільки він є однією з найсерйозніших загроз міжнародного миру та безпеки [32].

Також важливим моментом у криміналізації злочину є чітке визначення підстав криміналізації. Під підставами криміналізації розуміють процеси, що відбуваються в матеріальному і духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей. Підстави криміналізації – це те, що створює дійсну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми.

У теорії кримінального права та кримінології окремі науковці виділяють наступні підстави криміналізації суспільно небезпечних діянь: коли виявляється новий вид суспільно небезпечної поведінки; коли змінюється стан злочинності, тобто поширюються ті чи інші злочинні діяння у країні чи її окремих регіонах; якщо динаміка злочинності за той чи інший період виявляє сталу тенденцію до збільшення певних суспільно небезпечних діянь [3, с. 332–333].

Висновки та пропозиції. Отже, аналіз підстав криміналізації такого суспільно небезпечного діяння як фінансування тероризму дає можливість зробити наступні висновки:

1) таке явище як фінансування терористичної діяльності має достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності. Воно носить явно невідповідний та неодноразовий характер, підігрітий антиконституційними поглядами, які не можна використовувати у демократичному суспільстві;

2) в Україні останнім часом об'єктивно існують умови загострення процесів, що пов'язані з фінансуванням терористичної діяльності, такі процеси неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності;

3) соціально негативне явище тероризм як особливо небезпечна загроза національній безпеці України одночасно чинить деструктивний вплив на багато сфер життєдіяльності країни (політичну, економічну, соціальну, освітню, екологічну, інформаційну та ін.);

4) враховуючи наведені обставини та той факт, що тероризм у всіх його проявах може порушувати велику кількість передбачених Конституцією України принципів, криміналізація фінансування терористичної діяльності є соціально обумовленим кроком з боку держави.

ЛІТЕРАТУРА

- Біленчук П. Д., Кравчук В. В., Кравчук В. О., Кулік В. М. Сучасний тероризм: його світові, вітчизняні та регіональні тенденції: навч. посіб. Хмельницький: Хм-ЦНТІ, 2008. 212 с.
- Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2000. 288 с.

3. Вітрова Д. В. Соціально-правова обумовленість кримінальної відповідальності за сепаратизм. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 332–336.
4. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність учасників терористичної групи: актуальні проблеми кваліфікації та перспективи вдосконалення законодавства. *Наше право*. 2017. № 1. С. 122–127.
5. Вознюк А. А. Мета створення терористичної групи та терористичної організації. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 134–142.
6. Вознюк А. А. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації. *Правова Україна очима майбутніх фахівців: VI всеукр. студ. конф.* (Тернопіль, 22 трав. 2009 р.). Тернопіль, 2009. С. 52–54.
7. Європейська інтеграція інститутів адміністративного та кримінального права в систему трудових та соціальних правовідносин України. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67569/1/Lohvynenko_1327.pdf.
8. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення: монографія. Харків: Право, 2016. 88 с.
9. Злочини у сфері підприємництва: навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. Київ: Атіка, 2001. 608 с.
10. Калужний Р. А. Еволюція правової класифікації тероризму. *Актуальні проблеми правового регулювання проведення антитерористичних операцій*: матеріали наук.-практ. семін. (Київ, 30 лист. 2016 р.). Київ: Нац. ун-т оборони України, 2017. С. 39–41.
11. Коржанский М. Й. Об'єкт та предмет кримінально-правової охорони. Київ: Юридична література, 1980. 250 с.
12. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. спец. 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
13. Кучерина С., Олейніков Д. Проблемні аспекти впровадження кримінальної відповідальності за кібертероризм. *Геополітичні пріоритети України. Збірник наукових праць*. 2021. Вип. 1 (26). С. 70–81.
14. Ліпкан В. А., Никифорчук Д. І., Руденко М. М. Боротьба з тероризмом: монографія. Київ: Знання України, 2002. 254 с.
15. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за створення терористичної групи чи терористичної організації. *Актуальні питання державотворення в Україні*: міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 квіт. 2011 р.). Київ, 2011. С. 354–355.
16. Луценко Ю. В. Кіберзлочинність та кібертероризм в сучасному інформаційному просторі як одна з основних загроз воєнній безпеці держави. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (Харків, 23 трав. 2019 р.). Харків: Право, 2019. Вип. 10. С. 23–26.
17. Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 3. С. 132–139.
18. Луценко Ю. В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 4. С. 86–93.
19. Луценко Ю. В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 168–173.
20. Луценко Ю. В. Проблеми організації протидії організованим злочинним угрупованням, які загрожують державній безпеці України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 139–146.
21. Луценко Ю. В. Проблеми практичної реалізації введення особи до організованої злочинної групи чи злочинної організації для виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття її злочинної діяльності. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 157–170.
22. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.
23. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75–81.
24. Макаренко Н. К., Луценко Ю. В. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.
25. Пашенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
26. Полторацький О. Б., Луценко Ю. В. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215–217.
27. Робак В. А. Підстави криміналізації злочину, передбаченого ст. 310 Кримінального кодексу України. *Кримський юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 311–318.
28. Серкевич І. Р. Визначення поняття тероризм і його генезис. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 331–335.
29. Соціологія: підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2010. 224 с.
30. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.
31. Тарасюк А. В., Луценко Ю. В., Денисенко М. М. Правове регулювання кібербезпеки людини на міжнародному рівні: порівняльно-правове дослідження. *Наше право*. 2022. № 3. С. 34–40.
32. Countering Terrorism. URL: <https://www.un.org/ru/global-issues/countering-terrorism>.
33. Kharytonov Sergiy O., Lutsenko Yuriy V. Countering Organized Crime in the European Context. *Theory and practice of jurisprudence*. 2024. № 1 (25). С. 141–152.